

INDLEDNING

EN FÆLLES BOG OM TRE SPECIALISERINGSOMRÅDER

Af Ulla Liberg og Carsten Schou

Som titlen udtrykker, mener vi, at pædagoger skal være specialister i *Fællesskab i forskellighed*. Det vil vi gerne begrunde nærmere.

Pædagoger er uddannet til at arbejde med mennesker i aldersgruppen 0-100 år og inden for et bredt spektrum af institutioner og også andre arbejdsområder. De fleste børn og unge, der vokser op i dagens samfund, møder dagligt pædagoger i enten daginstitution, skolefritidsordning eller klub. Nogle møder pædagoger, fordi de som børn, unge eller voksne er i livssituationer, hvor de har et særligt behov for støtte på grund af nedsat funktionsevne eller sociale vanskeligheder.

Pædagogstuderende skal uddanne sig til at arbejde i hele det brede pædagogiske arbejdsfelt og samtidig vælge at specialisere sig inden for et af følgende tre områder:

- Pædagogisk arbejde med børn og unge
- Pædagogisk arbejde med mennesker med nedsat funktionsevne
- Pædagogisk arbejde med mennesker med sociale problemer.

Umiddelbart kunne det forekomme naturligt at skrive en bog til hvert af de tre specialiseringsområder – og vi, redaktørerne af denne bog, var da også godt i gang med at skitsere dem. Men det blev hurtigt klart for os, at de virkelig spændende pædagogiske udfordringer ligger i grænselandet mellem de felter, specialiseringstænkningen nu markerer. Lad os illustrere dette med en lille historie:

Louise (4 år) går i børnehave. Hun har en storebror Henrik, som også har gået i børnehaven, men nu går i skole og SFO, hvor han er et 'nemt' barn. Hendes anden storebror Rune er anbragt på en døgninstitution med en autismediagnose, hvilket forældrene har

svært ved at acceptere. Moderen, Helle, er psykisk meget skrøbelig på baggrund af en meget vanskelig barndom og en skilsmisse, der involverede vold. Hun er nu i aktivering, men har svært ved at passe arbejdstiderne og samtidig være en opmærksom mor. Det viser sig både, når hun bringer og henter, men også med hensyn til hygiejne og tøj. Louises far, som ikke er far til de to store drenge, kæmper med at få den lille familie til at hænge sammen. Han arbejder som portør og er oprindelig fra Serbien, men har fået politisk asyl og er nu velintegreret. Indimellem dukker krigen dengang i hjemlandet dog op som mareridt hos ham og gør ham indelukket over for alle. Det er ikke nemt at være Louise i hverdagen, hun viser tegn på manglende trivsel og har svært ved at indgå i fællesskabet med de andre børn. Det giver sig udtryk i en meget udadrettet adfærd, som skræmmer dem væk fra hende. De voksne må for at hjælpe Louise udarbejde en handleplan for deres arbejde med hende, så hverdagen i institutionen kan blive mere positiv.

I denne (omarbejdede) historie fra det virkelige liv møder vi nogle børn og en familie, som i høj grad har brug for dygtige pædagogs viden og støtte som hjælp til at klare udfordringerne. *Det skal være pædagoger, der kan arbejde på tværs af de tre specialiseringer.* Historien rummer almenpædagogiske problemstillinger, som man kan møde dem i en almindelig daginstitution, men samtidig socialpædagogiske og specialpædagogiske problemstillinger, som kræver særlige former for viden og handleberedskab fra pædagoger. Det er ikke alle familiens problemer, som pædagogerne i børnehaven har ansvar for at være med til at løse. Det kan være nødvendigt at vide, hvem der har ansvaret, og at kunne henvise og indgå i et eventuelt samarbejde med andre faggrupper, så familien og dermed også Louise får den støtte, hun har brug for. Det klares ikke kun ved, at hun får hjælp i børnehaven.

Specialisering i pædagoguddannelsen

En traditionel undervisningsbog ville formentlig behandle de tre områder hver for sig og beskrive forhold, som er specifikke for det enkelte område. Men frem for at fokusere på forskelle vælger vi som udgangspunkt at betragte de tre specialiseringer som *tre forskellige synsvinkler på samme sag.*

Målet med specialiseringsforløbet er, at den studerende kan forbinde sin gene-

relle pædagogiske viden med de specifikke forhold på et bestemt arbejdsområde. Der angives i bekendtgørelsen en række centrale kundskabs- og færdighedsområder (CKF'er), som skal belyses i undervisningen. Det er interessant, at en stor del af disse CKF'er er enslydende for alle tre specialiseringsområder. Det gælder eksempelvis den første: "Menneske-, lærings- og udviklingssyn i relation til konkrete didaktiske og metodiske overvejelser." Hermed siges, at en pædagog skal have forståelse for, at der er sammenhæng mellem den måde, man tilrettelægger sit pædagogiske arbejde på, og det syn på mennesker, læring og udvikling, man har. Men via specialiseringen vil en tilegnet viden om en del af det pædagogiske fagområde hjælpe den studerende til at klargøre sine generelle didaktiske og metodiske overvejelser.

På lignende måde kan hvert enkelt CKF forstås som havende både et alment aspekt samt en tilknytning til bestemte arbejdsområder.

Derudover er der nogle CKF'er, som er specifikke for den enkelte specialisering. Eksempler herpå er "Pædagogiske læreplaner og sprogvurderinger i dagtilbud" (børn og unge), "Kommunikative processer og alternative kommunikationsformer" (mennesker med nedsat funktionsevne) samt "Misbrug og psykiske lidelser" (mennesker med sociale problemer).

Det generelle og det specielle – et dobbeltblik

Pædagogisk arbejde er forbundet med et basalt dilemma, som kan beskrives med begrebsparret individ-fællesskab. Det er altid pædagogens opgave at støtte det enkelte individ i dets udvikling, men samtidig er det pædagogens opgave at inddrage det enkelte menneske i fællesskaber og styrke disse. Historisk set har håndteringen af dette dilemma resulteret i, at afvigere i nogle sammenhænge er blevet ekskluderet af fællesskabet. Specialområdet og det socialpædagogiske område kan ses som nødvendige tilbud til mennesker, som ikke kan være i normalområdet. Hvor almenpædagogikken giver op, tager special- eller socialpædagogikken over.

Der er imidlertid tegn på, at denne logik nu anfægtes. Det enkelte menneskes ret til at indgå i fællesskaber betones i konventioner som Børnerettighedskonventionen og Handicapkonventionen samt i lovgivningen. I pædagogisk arbejde rettes fokus i disse år i stigende grad mod opgaver med at styrke fællesskaber og

udforme dem således, at der bliver plads til alle, og at eksklusion kan undgås. Disse bestræbelser betegnes inklusion, inkluderende praksis eller inklusionspædagogik. At det er en udvikling, der ikke kun findes inden for pædagogisk arbejde, men som også ses i samfundet generelt, er der talrige eksempler på. Med afsæt i inklusionspædagogikken bliver grundproblematikken vedrørende specialiseringer en helt anden. Det bliver ikke et spørgsmål om at karakterisere almenpædagogikken til forskel fra special- og socialpædagogikken, men i stedet et spørgsmål om at se disse tænke måder samtidig. Udfordringen er at anlægge et dobbeltblik, så man ser det almene og det særlige hos alle mennesker.

Hvorfor fokus på fællesskab?

Vi mener, som tidligere nævnt, at pædagoger skal være specialister i *Fællesskab i forskellighed*. De skal kunne støtte, skabe, udvikle og indgå i fællesskaber med både voksne og børn. Men som det også fremgår af bogen, er fællesskab ikke et entydigt begreb. Det har ændret sig gennem historien og er hele tiden i forandring.

Hvis målet med pædagogisk arbejde er at styrke det enkelte individs udvikling og inkludere og inddrage i meningsfulde fællesskaber, gælder det så ikke alle grupper uanset alder og problemer eller handicap? Som hverdagen ser ud i de fleste pædagogiske institutioner, kan pædagoger ikke bestemme, at de kun vil arbejde inden for et helt afgrænset område. Mangfoldigheden er fremherskende i de fleste pædagogers arbejde, og her er der brug for en nysgerrighed, som ikke stopper, når man er uddannet. Pædagogisk arbejde vil altid indebære, at man skal sætte sig ind i nye problemstillinger, som man ikke har mødt i uddannelsen.

Når begreber kommer på dagsordenen i den offentlige debat, er det ofte, fordi det er en mangelvare i samfundet. Gælder det også fællesskab?

Nogle enkelte aktuelle klip fra pressen kunne pege i den retning:

Men hvad verden også har brug for mere end nogensinde er solidaritet, indlevelse og forståelse for 'den anden'. Kort sagt: Mere fællesskab – mindre marked. Mere social bevidsthed – mindre 'show off'. (Uffe Elbæk i Information, 9.6. 2009)

Nogle anklager os for at være individualister. Denne iagttagelse er dog helt forkert. Vi er *ikke* asociale individualister! Vi er *ikke* uden værdier eller holdninger. Vi er *ikke* ligeglade med de problemer, der omgiver os! Vores manglende handling skyldes noget helt andet. Vi er uden for fællesskaber. Ikke fordi vi ikke vil have fællesskaber. (Christian Foldager i Politiken, 24.10.2009)

Det er dog ikke helt nyt, at pressen forholder sig til begrebet fællesskab. Allerede i 1954, hvor Politiken havde en rubrik med titlen Fra lægmand til lægmand, skrives der:

Der bliver i dag talt meget om fællesskab mellem mennesker. Men jeg tror ikke at noget sandt menneskeligt fællesskab opnås, uden at det rummer – rummes i – et større fællesskab, en samhørighed med fortid og fremtid, og med det som omgiver os, med naturen.

Vi har i bogen både fortiden og fremtiden med, men måske skulle der også have været et særligt kapitel om den form for fællesskab, der kan opstå, når mennesker i alle aldre mødes omkring naturoplevelser? Det at lege, cykle, sejle, vandre og sammen med andre opleve naturen på forskellige årstider og undres over alt det, der sker, giver en særlig form for fællesskab, som lægmanden ovenfor fremhæver.

Der er foretaget en undersøgelse blandt unge, der har været på højskole, og flertallet fremhæver det at indgå i et forpligtende fællesskab præget af stor forskellighed på tværs af alder, køn og kultur som den allerstørste kvalitet ved opholdet (Anne Kofod, 2004).

Hvis fællesskabet er en mangelvare i unges hverdagsliv, er det måske en forklaring på, at der nu igen er en stigning i antallet af ansøgere til netop denne skoleform.

I en artikel med titlen: “Fællesskab og faglighed er falske modsætninger” (Information, 5.8. 2009) skrevet af Lillian Clemmensen hedder det om et tværfagligt initiativ:

Et fælles oplæg fra kommuner, lærere, pædagoger, skoleledere og forældre peger på, hvordan folkeskolen kan forbedres. Et af budskaberne lyder, at der er for lidt fokus på fællesskab i folkeskolen: "Folkeskolens fællesskab har været nedtonet i debatten. Forskningen viser, at fællesskab og relationer er afgørende for elevernes læring."

Oplægget kommer nu, hvor mange skoler har afskaffet lejrskoler, klassens time, motionsløb og teaterprojekt. Måske kan den udvikling vende igen, hvis dette initiativ tages alvorligt.

Spørger man pædagogstuderende efter endt uddannelse, hvad der har gjort størst indtryk på dem under uddannelsen, vil det ofte være forløb, hvor de i grupper har arbejdet med en større fælles opgave, som skal vises for andre. Det kan være en teaterforestilling, en koncert, en overlevelsestur eller en udstilling. Der hersker en særlig stemning på uddannelsesstedet, når den slags oplevelser deles med de mange andre studerende og ansatte. Den glæde tager mange med sig ud i den pædagogiske verden og får derved selv lyst til at igangsætte lignende forløb med børn, unge eller voksne. Man kan kun give den slags oplevelser videre, hvis man selv har haft dem.

Fællesskab er et meget positivt ladet ord i de flestes ører. Men ikke alle fællesskaber er positive. Tænk bare på de aktuelle bander, diverse hooligangrupper og også religiøse sammenslutninger, hvor der ikke er plads til tvivlere eller nej-sigere. Det kan give problemer at blive udsat for pres, både indefra og udefra, som medlem af sådanne grupperinger. Mange har erfaret, at det også kan være svært at komme ud af gruppen igen.

Et fællestræk for mange i disse fællesskaber er et lavt selvværd og manglende personligt netværk uden for gruppen. Pædagoger har derfor en vigtig forebyggende opgave i at støtte det enkelte barn i udvikling af selvværd og i at kunne indgå som et selvstændigt individ i forskellige former for grupper. Det går dog begge veje. Barnet skal udvikle et stærkt jeg for at kunne indgå i grupper, samtidig med at det at indgå i grupper udvikler jeget.

Evalueringsinstituttet EVA har i samarbejde med Ishøj kommune sat en undersøgelse i gang ud fra hypotesen, at *Fællesskab giver selvværd*:

På den måde kan fællesskaber hjælpe børnene til at få et godt selvværd og realisere deres potentiale. Og dermed opstår der gode muligheder for, at en eventuel negativ social arv på længere sigt kan brydes. (EVALuering sept. 2009)

Der er således meget, der tyder på, at centrale pædagogiske udfordringer kan forstås som dilemmaer i spændingsfeltet mellem individ og fællesskab. Man kan tale om en samfundsmæssig brudlinje, hvor det virkelig 'knager og brager' i disse år. I *Samfundet i pædagogisk arbejde* formuleres en teori om, at dilemmaer i pædagogisk arbejde kan forstås og analyseres i lyset af en eller flere samfundsmæssige brudlinjer (Schou og Petersen (red.), 2008). Nærværende bog undersøger på en række forskellige måder, hvordan pædagogens arbejde kan ses som en stadig bestræbelse på at hjælpe det enkelte menneske til at være sig selv og udvikle sig i samvær og fællesskaber med andre – uanset om mennesket er et barn, et menneske med funktionshæmninger eller et menneske med sociale problemer.

Bogens opbygning

Der gives først en række overordnede og teoretiske bud på fællesskabers betydning i pædagogisk arbejde. Derefter følger en række bidrag, som giver billeder på pædagogisk arbejde i udvalgte dele af arbejdsfeltet. Disse er struktureret efter de tre specialiseringsområder.

Teoretiske perspektiver på fællesskab

Per Schultz Jørgensen redegør i kapitel 1, "Fællesskab i forandring", for et historisk og sociologisk perspektiv på fællesskab og giver dermed en baggrundsforståelse for den måde, vi aktuelt opfatter sammenhængen og modsætningen mellem individ og fællesskab på. Kapitlet afrundes med en overvejelse over de nye mediers rolle i etablering af nye former for fællesskab mellem mennesker.

Kirsten Poulsgaard præsenterer i kapitel 2, "Fællesskab som pædagogisk fællesnævner", danske daginstitutioners nyere historie fra 1970'erne og til i dag med fokus på fællesskab. I artiklen fremhæves det, at en af pædagogprofessionens styrkesider er en særlig fornemmelse for fællesskab. Fællesskabets betydning ud-

dybes i forhold til temaerne omsorg, børns rettigheder og medbestemmelse samt integration.

I kapitel 3, "Fremtidens børneinstitutioner", ser Erik Sigsgaard kritisk på livet i institutionen. I et barneperspektiv analyseres barnets betingelser for at være sig selv, være sammen med andre børn og være sammen med voksne. Artiklen afrundes med en sammenfatning af, hvad der kendetegner den gode børnehave.

Endelig fortæller Bjørn Hamre i kapitel 4, "Fællesskab i socialpædagogisk perspektiv", hvordan socialpædagogik har udviklet sig historisk, som en særlig pædagogisk praksis, som et frigørende projekt i arbejdet med samfundets udstødte og som videnskabeligt begreb. Han fortæller blandt andet om Kolonien Filadelfia som et sted, hvor den enkeltes inddragelse i fællesskaber var en del af den socialpædagogiske opgave.

Resten af bogen er disponeret ud fra de tre specialiseringsområder. Vi forestiller os, at der for læseren vil være inspiration at hente, uanset hvilket område den studerende eller pædagogen har fokus på. Mange af de problemstillinger, der bliver rejst i kapitlerne, og de metoder, der bliver præsenteret, er nemlig almenlydige i pædagogisk arbejde.

Børn og unge

Mie Christensen viser os i kapitel 5, "Glæden ved fællesskab", forskellige sider af livet i daginstitutionen Glæden i Albertslund med børn i alderen 0-6 år. Hvad lægger personalet vægt på ved starten i vuggestuen og ved overgangen til børnehave og senere skole? Hvordan arbejder de voksne med deres egen udvikling i samarbejde med kollegaer?

I kapitel 6, "Når børn udvikler sig i fællesskaber", fokuserer Pernille Hviid på børn i skole og SFO. Med udgangspunkt i en undersøgelse af børns liv i skole og SFO og en række konkrete billeder på dette karakteriseres det pædagogiske arbejde i et udviklingspsykologisk perspektiv. Vi følger niårige Marias dagligdag i skole og SFO og får indblik i hendes glæder og vanskeligheder i samspillet med andre børn.

Suzanne Krogh og Søren Smidt har i kapitel 7, "På kanten af fællesskabet", fokus på de børn i daginstitutioner, som har behov for en særlig indsats. Der ar-

gumenteres for vigtigheden af, at pædagoger arbejder med at blive stadig bedre til at undersøge, reflektere og formulere sig om børn og pædagogisk arbejde og skærper blikket for, hvordan børn oplever og håndterer deres liv og relationer. Blandt andet præsenteres en metode til udarbejdelse af handleplaner, som kan støtte dette.

Mennesker med nedsat funktionsevne

Denne del af bogen indeholder et kapitel om børn og unge og et om voksne, begge i gruppen af udviklingshæmmede. Disse to bidrag dækker selv sagt ikke de mange forskelligartede aspekter af pædagogisk arbejde med mennesker med funktionshæmning, men vi mener, at de rammer ind i problemstillinger, som dækker mange af de andre grupper også.

I kapitel 8, "Om betydningen af sociale relationer og netværk for børn og unge med handicap", sætter Kim Rasmussen spørgsmålstegn ved, om børn og unge med handicap får nok hjælp til at indgå i tætte relationer med andre på samme alder. Artiklen præsenterer undersøgelser, der påpeger vanskelighederne ved at skabe relationer, både til jævnaldrende i samme situation (med handicap) og til jævnaldrende uden handicap.

Lars Romild har i kapitel 9, "Til ingen verdens nytte – Frihed som meningsfyldt vilkår for menneskers fællesskaber", fokus på relationernes betydning for voksne udviklingshæmmede i egen bolig eller i et bofællesskab – og pædagogens opgave i den forbindelse. Med udgangspunkt i en praksis, hvor der både bliver filosoferet og sunget i fællesskabet, sættes denne praksis i relation til Hannah Arendts filosofi om menneskers vilkår.

Mennesker med sociale problemer

Vi har inden for dette specialiseringsområde valgt at stille skarpt på børnehjemmet, opholdsstedet og værestedet som meget forskellige eksempler på pædagogisk praksis, hvor en specialviden er nødvendig.

I kapitel 10, "Fællesskaber og relationer på et lokalt børnehjem", får vi et indblik i hverdagen på børnehjemmet Josephine Schneiders hus på Frederiksberg. Her gør man meget ud af at være åbne over for barnets liv i skole og eget hjem.

De to forfattere Susanne Bülow og Arne Fribo giver konkrete beskrivelser af en praksis, hvor det hjemlige præg og gode kontakter til lokalsamfund, familie og skole betones.

Benny Lihme giver i kapitel 11, "Gruppen i socialpædagogisk arbejde", et overblik over, hvordan man historisk har forsøgt at støtte børn og unge med alvorlige problemer gennem anbringelse, i familiepleje, på børnehjem, i behandlingsinstitutioner og opdragelsesanstalter og i nyere tid på opholdssteder. Artiklen afrundes med historien om René på Solhaven, et opholdssted for såkaldte uanbringelige unge.

Bogen afsluttes med kapitel 12, "Hvad vi fælles skaber!", hvor Gunvor Auken giver et billede af, hvordan en institution kan forstå sig selv som et gæstebud. Det sker gennem hendes fortælling om spise- og værestedet Muhabet for især traumatiserede og psykisk syge indvandrere og flygtninge. De bliver modtaget og behandlet som gæster i Muhabet, der på dansk betyder *kærligt samvær*.

Sidst i bogen præsenteres de enkelte forfattere.

Bauman slutter i sin bog *Fællesskab – en søgen efter tryghed i en usikker verden* med at konkludere:

Hvis der skal opstå et fællesskab i en verden af individer, kan (og skal) det kun være et fællesskab sammenvævet af lighed og gensidig omsorg – et fællesskab, der drager omsorg for og påtager sig ansvaret for den lige ret til at være menneske og for, at alle skal have lige reelle muligheder for at handle på grundlag af denne ret. (Bauman 2003)

Denne ret gælder for børnene i daginstitutionen Glæden, i SFO'en, i Josephine Schneiders Hus og Solhaven. De udviklingshæmmede børn og unge i forhold til venskaber. De psykisk syge voksne i værestedet Muhabet eller de udviklingshæmmede i bofællesskabet. I bogen præsenterer forfatterne forskellige steder, som vi har udvalgt i den mangfoldighed af arbejdssteder, hvor pædagoger arbejder med fællesskabet i forskellighed. Vi håber, disse steder har eksemplarisk værdi, der kan generaliseres som inspiration til pædagogisk arbejde i mange andre former for institutioner, uanset hvilken specialisering man beskæftiger sig med.

God læselyst.

Litteratur

Bekendtgørelse om uddannelsen til professionsbachelor som pædagog. BEK nr. 220 af 13/03/2007 bilag 8: Specialisering.

Bauman, Z. (2003). *Fællesskab – en søgen efter tryghed i en usikker verden.* København: Hans Reitzels Forlag.

Kofod A. (2004). *Vejledningens betydning på højskolerne.* Center for Ungdomsforskning.

Schou, C. & Petersen, C. (2008). *Samfundet i pædagogisk arbejde.* København: Akademisk Forlag.